

2.6 Інноваційні технології розвитку фасилітативної компетентності в майбутніх учителів початкових класів

Тетяна МІРОШНІЧЕНКО

<https://doi.org/10.33989/pnpu.1140.c3983>

Сучасна гуманістична парадигма освіти вимагає освоєння основних концепцій, принципів і методів педагогічної фасилітації, формування фасилітативної компетентності, яку ми вважаємо ключовою характеристикою професійної майстерності вчителя початкових класів. Сьогодні особливо важливо підготувати вчителів до взаємодії з учнями на основі принципів педагогічної фасилітації. Такий підхід сприятиме підвищення якості освітнього процесу, творчому розвитку, навчання та виховання кожного учня. Це стає можливим за допомогою вмілого вибору вчителем найбільш продуктивного стилю взаємодії, розвитку його професійних якостей і ресурсів, а також врахуванню індивідуальних особливостей та освітніх можливостей кожного вихованця.

Актуальність дослідження готовності вчителів початкових класів до фасилітації та формування її структурних компонентів зумовлена низкою факторів. Насамперед – це вимоги сучасного суспільства до школи як інституту розвитку, покликаного сприяти самореалізації та самовихованню дитини. Крім того, реалізація особистісно-орієнтованого підходу в освіті передбачає наявність у педагога якостей, що забезпечують створення психологічно комфортних умов навчання, побудовані на співпраці, повазі й довірі. Водночас важливо, щоб сам педагог володів такими психологічними характеристиками, які сприяють підвищенню його професійної компетентності.

Концепція педагогічної підтримки та шляхи її реалізації ґрунтуються на принципах К. Р. Роджерса [24]. Згідно з ними, основним завданням педагога є створення умов для формування у вихованців здорової Я-концепції. При цьому джерелом і рушійною силою особистісного розвитку виступає сама людина, а

прийняття себе є початковою умовою для її успішного зростання.

Фасилітація як психолого-педагогічне явище взаємодії між учасниками освітнього процесу стала об'єктом дослідження як зарубіжних, так і українських науковців, зокрема: І. Авдєєвої, А. Гельбак, Т. Гури, Н. Кошечко, І. Кубарева, О. Микитюк, Н. Лук'янчук, О. Просіної, К. Роджерса, Т. Сорочан, О. Фісун та інших. Згідно з К. Шевченко, педагогічна фасилітація визначається як взаємодія між учителем і учнем, що базується на принципах гуманізму, суб'єктності та толерантності [31]. При цьому здатність педагога формувати таке середовище розглядається як показник його професійної майстерності.

Питання професійної підготовки майбутніх педагогів до фасилітаційної взаємодії в освітньому середовищі розглянуто в наукових роботах С. Березки, Г. Волошко, О. Галіцан, М. Казанжи, С. Коломійченко, О. Кондрашихіної, І. Литвин, О. Фокши, К. Шевченко та інших дослідників. У їхніх працях розкрито різні аспекти впровадження фасилітаційної взаємодії в ЗВО, зокрема: активізацію потенціалу фасилітації в освітньому середовищі, добір ефективних методик фасилітації для формування професійних компетентностей майбутніх педагогів, визначення ключових етапів успішної взаємодії, організацію фасилітаційної підтримки в умовах змішаного та дистанційного навчання, а також реалізацію ролі вчителя як фасилітатора в особистісному розвитку школярів.

Для розкриття суті поняття «фасилітативна компетентність» як педагогічної дефініції слід спочатку уточнити тлумачення терміну «фасилітація». Аналіз психолого-педагогічної літератури та інтернет джерел переконливо свідчить, що феномен фасилітації сьогодні знаходиться в центрі уваги багатьох науковців.

Згідно з визначенням, поданим у вільній інтернет-енциклопедії «Вікіпедія», термін «фасилітація» (від англійського *facilitation* – допомога, полегшення, сприяння) означає організацію групового процесу розв'язання проблем, який здійснюється під керівництвом фасилітатора (ведучого або координатора). Це поняття охоплює як сам процес, так і сукупність навичок, що

забезпечують ефективне обговорення складних питань, дозволяючи мінімізувати витрати часу та досягати цілей із максимальним залученням усіх учасників [27].

В «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» (за редакцією С. Гончаренка) термін «фасилітація» трактується як стиль педагогічного спілкування, що спрямований на полегшення взаємодії в процесі спільної діяльності. Йдеться про делікатну підтримку групи або окремої особи у пошуку шляхів виявлення й розв'язання проблем, а також у встановленні ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу [10, с. 476]. У «Енциклопедії освіти» поняття «фасилітація» також пояснюється як стиль педагогічної взаємодії, що забезпечує спрощення комунікації під час спільної діяльності [13, с. 1011].

На вебресурсі «Консалтингова група Донських» термін «фасилітація» (від англ. *facilitate* – допомагати, спрямовувати, полегшувати) подається як водночас процес, набір навичок і сукупність інструментів, що забезпечують ефективну організацію групового обговорення. У подібному ключі – як «допоміжне» або «підтримувальне» навчання – цей підхід описував і Карл Ренсом Роджерс у своїх дослідженнях результатів спеціально створеної студентської групи. Роджерс, визнаний засновником фасилітаційного напрямку в освіті, сформулював основні принципи діяльності вчителя-фасилітатора, серед яких – емпатія, конгруентність та безумовне позитивне ставлення до дитини, що загалом утворює концепцію «педагогічного оптимізму» [24].

О. Фісун пропонує розглядати фасилітацію як з погляду процесу, так і результату. Як процес фасилітація охоплює проєктування й керування груповими структурами та динамікою, які сприяють продуктивній роботі, зменшуючи труднощі, що виникають у спільній діяльності. У контексті результативності фасилітація передбачає підвищення ефективності групової роботи шляхом поліпшення якості рішень, підвищення відповідальності за їх реалізацію, скорочення термінів втілення, покращення взаємин у колективі та зміцнення задоволеності учасників, а також сприяння розвитку організаційного навчання [29].

Сучасний дослідник С. Коломійченко визначає фасилітацію як процес, що сприяє розвитку свідомості, самостійності та свободи вибору людини, підкреслюючи, що мета полягає не у формуванні залежності від суспільної думки, а у трансформації діяльності самих суб'єктів [15, с. 35]. На думку С. Березки, фасилітація – це механізм, спрямований на підвищення темпу або продуктивності дій суб'єкта через активізацію його свідомості; це також система особистісних навичок, якостей і засобів, які забезпечують результативну організацію групової взаємодії [4, с. 5].

У працях Г. Волошко термін «фасилітація» трактується як зростання ефективності або швидкості людської діяльності внаслідок активізації у свідомості людини образу іншого – це можуть бути члени групи, спостерігачі або навіть суперники, чия присутність впливає на мотивацію та продуктивність індивіда [7, с. 413].

Т. Гура зазначає, що в сучасній науковій літературі термін «фасилітація» зазвичай трактується як:

- підтримка з боку людини або групи людей, які виступають у ролі нейтральних посередників із метою полегшення комунікації та взаємодії всередині групи;
- недирективний стиль управління, що відрізняється від традиційного тим, що функції лідера й керівника розподіляються між усіма учасниками, сприяючи самоорганізації колективу;
- процес оптимізації та стимулювання діяльності особи або групи за рахунок реальної або уявної присутності іншої людини чи колективу [12, с. 37].

Саме поняття «фасилітація» увійшло в науковий обіг завдяки К. Роджерсу – американському психологу, психотерапевту, одному з основоположників гуманістичної психології та розробнику концепції «Я». Він визначав фасилітацію як процес, за допомогою якого педагоги не тільки сприяють розвитку учнів, а й самі навчаються жити [14].

К. Роджерс виокремив три ключові характеристики ефективної професійної поведінки педагога-фасилітатора:

- автентичність, відкритість, щирість та конгруентність у стосунку до власних переконань і переживань, а також здатність щиро ділитися ними з учнями;

- безумовне прийняття кожного учня як унікальної особистості, віра в його внутрішній потенціал і демонстрація довіри;

- активна емпатія, що передбачає глибоке розуміння внутрішнього світу учня та усвідомлення мотивів його поведінки [24].

Н. Кошечко розглядає фасилітацію як сучасну інноваційну технологію, спрямовану на врегулювання педагогічних конфліктів у закладах вищої освіти. На її думку, фасилітаційна технологія включає систему алгоритмів і прийомів, які забезпечують суб'єкт-суб'єктну взаємодію між учасниками освітнього процесу. Ця взаємодія базується на особистісному досвіді кожного, створюючи умови для розвитку суб'єктного досвіду, формування здатності до творчості, самоактуалізації в навчанні та інших сферах життя [17, с. 26].

Як зазначає Н. Бочкарьова, в науці розрізняють поняття «соціальної фасилітації», яка проявляється через спостереження за діями іншого суб'єкта, та «педагогічної фасилітації», що реалізується у процесі спілкування педагога з учнями і включає цілеспрямований вплив на них [6]. При цьому педагогічна фасилітація в широкому розумінні може розглядатися як окремий різновид соціальної фасилітації.

О. Галіцан тлумачить педагогічну фасилітацію як особливий тип професійної діяльності педагога, що має на меті допомогу дитині в усвідомленні власної цінності, підтримці її прагнення до самореалізації, саморозвитку й самовдосконалення. Цей підхід також спрямований на розвиток особистісного потенціалу дитини, її пізнавальних здібностей, формування ціннісного ставлення до навколишнього світу, людей, природи та національної культури. Все це

відбувається в умовах гуманного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, що передбачає атмосферу довіри, прийняття та розуміння [8].

Загалом, фасилітація має кілька форм, зокрема: психологічну, педагогічну, соціальну, спортивну, екофасилітацію. Кожна з них відіграє важливу роль у розвитку особистості, її самореалізації та самовдосконаленні, відповідаючи основним принципам гуманізму (рис. 2.13).

Рис. 2.13 Види фасилітацій

Психологічна фасилітація являє собою як процес управління, так і процес побудови або перебудови керованої системи. При цьому подальший розвиток такого процесу має ймовірнісний характер, є нелінійним і незворотним, що відповідає сутності особистісних змін. Вона зумовлена парадоксальним контролем над самореконструкцією та самоорганізацією особистості як відкритої динамічної системи.

Педагогічна фасилітація – це форма педагогічної діяльності, спрямована на допомогу здобувачам освіти у формуванні усвідомлення власної цінності, підтримку їхнього прагнення до саморозвитку, самореалізації та особистісного

вдосконалення [3]. Вона сприяє розвитку особистості, розкриттю її потенціалу та пізнавальних можливостей, а також формує ціннісне ставлення до інших людей, природи й національної культури. Усе це реалізується через організацію гуманістичного, діалогічного та суб'єкт-суб'єктного спілкування в атмосфері прийняття, взаєморозуміння й довіри.

Соціальна фасилітація передбачає зростання швидкості або продуктивності дій індивіда, зумовлене актуалізацією в його свідомості уявлення про іншу людину або групу осіб, які виступають у ролі спостерігачів або суперників [5].

Спортивна фасилітація фокусується на виявленні, підтримці та посиленні ефективних механізмів організації діяльності як всієї команди, так і окремих спортсменів.

Екофасилітація розглядається як процес впливу на відкриту динамічну систему особистості з метою підтримки її здатності до саморозвитку [4]. У цьому контексті принцип профіцитарності полягає в тому, що освітнє середовище вже містить усі необхідні ресурси для успішної самореалізації особистості та побудови нею індивідуальної конкурентоспроможної траєкторії професійного зростання.

О. Просіна інтерпретує фасилітацію як характеристику, що є невід'ємною складовою професійної якості педагога – як новоутворення, що охоплює особистісні риси, пов'язані з емоційною, інтелектуальною та поведінковою сферами. Це інтегроване утворення проявляється у міжособистісній взаємодії та має позитивний вплив на педагогічну діяльність [23, с. 226].

На думку С. Горбенка, фасилітація – це стиль педагогічного спілкування, який сприяє полегшенню взаємодії під час організації та реалізації спільної діяльності. Такий стиль передбачає формування «допомагаючих» і «натхненних» стосунків між усіма учасниками освітнього процесу [11, с. 170].

Слід наголосити, що у науковій літературі виокремлюють чотири групи чинників, які у процесі фасилітаційної взаємодії переважно впливають на результативність діяльності людини:

1. Особистість фасилітатора – його індивідуальні риси та якості; ступінь особистої значущості для інших учасників; мотиви участі у діяльності; стиль фасилітації та соціальна роль у групі (спостерігач, співучасник спільної діяльності, опонент, організатор сприятливих умов).

2. Індивідуально-психологічні характеристики суб'єктів діяльності, зокрема значення, яке вони надають особі фасилітатора, та мотиви їхнього залучення до діяльності.

3. Особливості групової роботи – складність виконуваних завдань і рівень креативності діяльності.

4. Характер взаємин між учасниками, що формуються у ході спільної роботи, а також психологічний клімат у колективі учнів [5, с. 32].

Проаналізувавши основні риси різних видів фасилітації, можемо окреслити сутність фасилітативного підходу в освіті. Фасилітативний підхід передбачає організацію процесу, спрямованого на розвиток уже наявного потенціалу особистості майбутнього педагога. Вчитель, який виступає у ролі фасилітатора, підтримує та супроводжує цей процес, фокусуючись на динаміці навчальної чи особистісної саморегуляції, особливо в умовах подолання труднощів. Під час групового розв'язання завдань він стимулює творчу активність учнів, спонукає їх до ймовірного прогнозування та пошуково-конструктивної діяльності. Порівняння засад фасилітативного підходу з традиційною освітньою моделлю дозволяє виокремити низку суттєвих відмінностей. Принцип абсолютного позитивного ставлення протиставляється принципу умовного позитивного ставлення. У традиційній системі дії студентів/учнів і викладача вважаються успішними лише за умови відповідності встановленим стандартам авторитетної інстанції. У фасилітативному підході визнається право кожного на власну позицію в межах колективного суб'єкта. Принцип «порядку через хаос» суперечить принципу поступовості змін. Якщо у традиційній моделі розвиток відбувається як зворотний та лінійний процес, то фасилітативна модель передбачає перехід на вищий рівень особистісного

розвитку через фазу «хаосу», що має ознаки незворотності й нелінійності. Принцип невизначеності заперечує повну детермінованість освітнього процесу. Неможливо чітко передбачити стиль, темп і результат колективної діяльності. Принцип колективного суб'єкта, що передбачає групову ідентичність, взаємне залучення та розподіл відповідальності, протиставляється принципу індивідуальної відповідальності окремого суб'єкта (викладача чи студента), який прагне повністю контролювати освітній процес.

Узагальнивши підходи таких науковців, як І. Авдєєва, О. Андрєєв, О. Кондрашихіна, О. Шахматова та інших, можна виділити найбільш важливі риси педагогічної фасилітативної взаємодії (рис. 2.14):

1. Співпраця: взаємодія між педагогом і учнями, а також між самими учнями базується на взаєморозумінні та підтримці. При цьому організація діяльності спрямована на конструктивне розв'язання проблемних питань.

2. Власна позиція: кожному учаснику гарантується право на власну думку та позицію, що передбачає щирий інтерес до поглядів інших без нав'язування власної точки зору.

3. Індивідуальність і рівність: кожен учасник визнається унікальною особистістю, рівною серед інших у прояві своєї індивідуальності.

4. Саморозкриття: фасилітатор відкрито та педагогічно виважено виражає власні почуття й емоції, знімаючи тим самим психологічні бар'єри відчуженості між учасниками взаємодії.

5. Залученість до спільної діяльності (партисипативність): передбачає активну участь учнів у плануванні діяльності разом з педагогом, спільне ухвалення рішень щодо форм, методів та правил взаємодії, а також колективну відповідальність за ці рішення.

6. Організація простору: фасилітативно організоване середовище дозволяє вільно встановлювати зоровий контакт, брати участь у спільних діях, обмінюватися як вербальними, так і невербальними сигналами та емоційними станами, що забезпечує ефективний зворотний зв'язок і взаєморозуміння [2].

Рис. 2.14 Характеристики педагогічної фасилітативної взаємодії

Низка сучасних психолого-педагогічних досліджень присвячені вивченню педагогічної фасилітації у взаємодії з учнями. Наукові розвідки сучасних дослідників (І. Авдєєва, Галіцан, С. Горбенко, М. Казанжи, Н. Кошечко, Н. Лук'янчук, В. Лобода та інші) доводять, що проблема педагогічної фасилітації в освітньому процесі є актуальним питанням сьогодення і потребує практичного розв'язання.

Так, дисертаційна робота О. Фокши присвячена дослідженню проблеми формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у процесі їх професійної підготовки [30]. У своєму дослідженні науковиця з'ясувала, що феномен фасилітації тісно пов'язаний із такими ідеями:

- вільного розвитку особистості;
- категоричного морального імперативу, згідно з яким людина розглядається не як «засіб», а як «мета»;
- пристосування системи виховання до особистості, а не навпаки;
- «філософії серця» Г. Сковороди та концепції «людинолюблячого серця» В. Сухомлинського;

– виховання чутливого, емоційного ставлення людини до навколишнього світу, інших людей і самої себе [30, с. 22].

Окреслені ідеї відповідають концептуальним положенням гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки, що є фундаментальними для освітнього процесу Нової української школи, й зокрема, для створення фасилітативного середовища в початковій школі.

Нам імпонує позиція О. Фокши розкладати фасилітаційну взаємодію як суб'єкт-суб'єктну взаємодію, що сприяє прояву особистісної активності кожного, налагодженню емоційного контакту, забезпечує оптимальні умови для формування позитивної мотивації до діяльності. Адже навчальна мотивація молодших школярів багато в чому залежить від психологічного клімату в класі, активізації позитивних емоцій у навчально-пізнавальній діяльності, від уміння вчителя створити умови для творчого розвитку особистості [30].

Науковий інтерес становить дослідження А. Гельбак, в якому розкрито питання розвитку комунікативних навичок підлітків засобами фасилітаційного впливу [9]. У своїх наукових працях дослідниця розглядає поняття «фасилітаційна взаємодія» та підкреслює значущість створення особливого типу психологічної взаємодії – фасилітаційної, яка сприяє активному прояву особистісної ініціативи учнів і формуванню емоційно-комунікативних зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу [9, с. 39]. Повністю поділяємо позицію А. Гельбак, яка вказує, що якщо традиційна модель навчання зосереджена переважно на передачі знань від учителя до учня у «готовому» вигляді, то гуманістичний підхід, навпаки, покликаний сформувати внутрішню потребу учня у знаннях та самоосвіті. На думку дослідниці, дотримання демократичного стилю взаємодії у навчанні сприяє розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин, у яких учень виступає своєрідним замовником знань, умінь і навичок. При цьому головна перевага недирективної освітньої системи, як зазначає вчена, полягає у специфічній позиції педагога, що ґрунтується на довірі, взаєморозумінні, співпереживанні та готовності до взаємної підтримки. Фасилітаційний вплив у такій системі виступає чинником оптимізації освітнього процесу, забезпечуючи

ефективну реалізацію його складників [9].

Так, у дослідженні К. Шевченко було визначено чинники, що впливають на формування фасилітативної компетентності вчителя, розроблено її модель, а також створено комплекс діагностичних методик для виявлення рівня розвитку структурних компонентів цього феномена [31, с. 260]. Поділяємо позицію дослідниці, згідно з якою дотримання педагогом принципів співпраці та фасилітації, серед іншого, створює умови для формування комунікативної культури учнів, а відтак – і для розвитку їх власної фасилітативності. К. Шевченко визначає фасилітативну компетентність як «інтегративне особистісне утворення педагога, що відображає рівень його здатності та готовності стимулювати розвиток особистісного потенціалу учнів як суб'єктів пізнавальної діяльності завдяки особливому стилю взаємодії з ними» [31, с. 261]. Структурними компонентами фасилітативної компетентності, на думку вченої, є: мотиваційна, когнітивна, операційно-діяльнісна і рефлексивна компетентності, які розглядаються як компоненти фасилітативної.

Широкий спектр досліджень, присвячених фасилітації, провела О. Галіцан. Вона показала, що в психолого-педагогічних дослідженнях фасилітації здебільшого розглядають її процесуальний аспект. У цьому плані ключовими є поняття «фасилітуюча взаємодія» (О. Димова), «фасилітуюче спілкування» (О. Врублевська, В. Суміна), «фасилітаційний вплив» (Г. Балл, О. Кондрашихіна) як певна ознака, чинник чи умова, що вносить позитивні зміни в перебіг цих явищ і надає їм певної специфіки [8]. Науковець вважає, що головним завданням викладача є не домінуюче й пряме формування позитивних якостей мислення, характеру чи поведінки учнів, а створення умов, які стимулюють та підтримують їхній особистий ціннісний вибір. За такого підходу до визначення цілей освіти фасилітація розглядається як організація особливої соціальної ситуації розвитку, що сприяє формуванню здатності до усвідомленого навчання, і водночас виступає однією з ключових характеристик педагогічного процесу та способом його реалізації.

Цікавою видається думка О. Галіцан, яка зазначає, що фасилітаційна спрямованість є невід'ємною складовою структури особистості сучасного педагога. Вона відображає внутрішню установку, що спонукає вчителя до «допомагаючих» дій та поведінки у професійно-педагогічній діяльності. При цьому фасилітаційна спрямованість тісно пов'язана з емпатійністю педагога, його здатністю до педагогічної рефлексії та прагненням будувати суб'єкт-суб'єктні взаємини з оточенням [8].

У своїй дисертаційній роботі, присвяченій розвитку комунікативної обдарованості в юнацькому віці, Н. Лук'янчук розглядає фасилітативний супровід як сучасну психолого-педагогічну форму діяльності. Вона спрямована на створення комфортного середовища для особистості, умов для її вільного розвитку, підтримку активності та власного досвіду, а також на побудову суб'єкт-суб'єктних відносин, що полегшують процес самопізнання та саморозвитку [20, с. 58–59].

Науковиця виокремила чотири основні характеристики фасилітативного супроводу (рис. 2.15):

- профіцитарність, коли обдаровані особистості усвідомлюють рівень розвитку власної комунікативної обдарованості та приймають як позитивні, так і негативні прояви своєї поведінки у спілкуванні;

- створення атмосфери безумовного позитивного прийняття учня у навчально-виховному процесі, що найбільш сприятливо впливає на його розвиток;

- неможливість заздалегідь визначити чи запланувати конкретний результат, проте водночас формується сприятлива освітня атмосфера, яка допомагає уникнути суперечностей та труднощів попереднього етапу розвитку старшокласника;

- участь дорослого лише на прохання дитини, коли робота ведеться спільно для досягнення поставленої мети чи розв'язання певних проблем [20, с. 58].

Рис. 2.15 Особливості фасилітативного супроводу

У наукових працях М. Казанжи досліджено поняття фасилітації, фасилітативності та фасилітативного потенціалу особистості [14]. Дослідниця не лише детально проаналізувала термін «фасилітативність», а й визначила низку специфічних характеристик цього явища у контексті певних видів професійної діяльності. На думку М. Казанжи, фасилітативність є психологічною властивістю людини, що виявляється як реалізація її фасилітативного потенціалу. Серед функцій фасилітативності особистості науковиця виокремлює:

- комунікативну, яка полягає у створенні та підтриманні сприятливої атмосфери спілкування, ефективній взаємодії між людьми, розвитку умінь сприймати й розуміти іншого, а також володінні вербальними та невербальними засобами комунікації;

- ціннісно-сміслову, що виражається у трансформації смислової сфери особистості та її системи ціннісних орієнтацій із домінуванням гуманістичних ідей та поваги до способу існування людини;

- адаптивну, яка виявляється у процесах соціалізації, залученні до соціальних зв'язків та пристосуванні до вимог суспільства.

Крім того, дослідниця підкреслює, що фасилітативність також може виконувати самореалізаційну, творчу, егозахисну, рефлексивну, емоційну та регуляторну функції [14].

Варто також звернути увагу на роботи І. Авдєєвої, в яких найбільш повно представлено психолого-педагогічні умови формування фасилітаційної спрямованості майбутніх педагогів [1]. Авторка науково обґрунтовує значущість фасилітації в цьому контексті, зазначаючи, що формування у студентів умінь фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності відбувається через занурення їх у спеціально організоване середовище. У такому середовищі викладач-куратор систематично застосовує різноманітні засоби педагогічної підтримки навчальних досягнень і здійснює педагогічний супровід особистісного розвитку майбутніх спеціалістів. І. Авдєєва наголошує, що поняття фасилітації у педагогіці часто розглядається поряд із такими термінами, як «педагогічний супровід» та «педагогічна підтримка», які здебільшого є близькими за змістом або навіть синонімічними. До цієї групи підходів належать інтерпретації фасилітації як спільно-пасивної взаємодії, де фасилітатор постає як нейтральний, неупереджений фахівець, який не має права приймати рішення, не втручається у суть проблеми та не пропонує власних ідей. Також дослідниця додає характеристику фасилітації як одного зі стилів діяльності педагога-модератора, розкриваючи її через систему етичних норм і прийомів конструктивної комунікації [1].

У дисертації О. Кондрашихіної на основі досліджень представників гуманістичної педагогіки визначено поняття «фасилітаційний вплив» як «основний вид впливу в гуманістичній парадигмі, що містить в собі певні ознаки, ґрунтується на діалогічному впливі і характерних для нього універсаліях (емпатії, конгруентності, прийнятті та самоприйнятті психолога, його уваги до свого глибинного світу, його чуйності до інсайту своєму і клієнта, толерантності та ін.) та впливі особистості психолога фасилітатора» [16, с. 27].

С. Коломійченко досліджувала специфіку фасилітаційної взаємодії та фасилітаційного спілкування. Серед основних змістових характеристик

фасилітаційного спілкування дослідниця виокремлює такі:

– конгруентність, що розуміється як процес безоцінного прийняття та усвідомлення людиною власних реальних і актуальних відчуттів, переживань та проблем, з їх подальшим точним відтворенням у мовленні та поведінці;

– безоцінне прийняття іншої людини, яке передбачає ставлення до особистості як до самоцінної, незалежно від її емоційного стану, вчинків чи почуттів;

– глибинне емпатійне розуміння, що полягає не лише у здатності проникнути в думки іншої людини, а й у відчутті її емоцій, вмінні поглянути на проблему її очима, стати на її місце [15, с. 41–42].

Таким чином, проведений аналіз наукових досліджень з даної проблеми показав, що питання створення фасилітативного середовища в освітньому процесі є надзвичайно актуальним, своєчасним й знаходиться в полі зору багатьох дослідників. Педагогічна фасилітація орієнтує сучасного педагога на встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин, забезпечення підтримуючого середовища у роботі з учнями з метою розвитку в них навчальної мотивації, самодостатності, розкриття творчого потенціалу, емпатії, гуманності тощо.

Звернемося до наукових досліджень К. Роджерса [24], який у своїх працях акцентував увагу на особистісно-професійних якостях педагога-фасилітатора. Учений підкреслював: ключовим є ставлення вчителя до власної ролі. Якщо педагог виступає передусім як фасилітатор навчання, а не просто передавач знань, це спонукає учнів до самостійного мислення. Коли ж учитель ставиться до учнів із повагою, сприймаючи їх як творців знань, а не лише як споживачів інформації, вони проявляють значно більшу зацікавленість у навчальному процесі [24, с. 41].

Актуальними є також спостереження Роджерса щодо діяльності вчителів-фасилітаторів, яким властиве використання методів активного навчання та різноманітних форм залучення учнів до освітнього процесу. Він зазначав: «Щоб бути фасилітатором навчання, необхідно мати особливе світобачення.

Фасилітатори – це не артисти й не зірки; це ті, хто ставить на перший план потреби та інтереси учнів» [24, с. 62].

Рольова позиція педагога-фасилітатора базується на системі особистісних настанов, що реалізуються у міжособистісній взаємодії зі студентами. Серед них, за К. Роджерсом [24], виокремлюються (рис. 2.16):

– «істинність», «відкритість», що передбачає щирість педагога у вияві власних думок, почуттів та переживань, а також здатність відкрито демонструвати їх у спілкуванні зі студентами (учнями);

– «стимулювання», «безумовне позитивне прийняття», «довіра», які відображають внутрішню впевненість викладача у потенціалі та здібностях кожного вихованця;

– «емпатійне розуміння», що означає здатність педагога бачити поведінку учня, його різноманітні реакції, дії та вчинки очима самого учня.

Рис. 2.16 Особистісні настанови викладача-фасилітатора за К. Роджерсом

Стосовно вимог до викладача-фасилітатора зауважимо важливість розгляду такого поняття, як фасилітаційний потенціал особистості, дослідженого М. Казанжи [14]. У фасилітаційному потенціалі особистості вона виділила емоційний, когнітивний, вольовий, поведінковий, потребомотиваційний та ціннісно-смысловий компоненти. Стосовно підготовки майбутніх педагогів до реалізації фасилітаторської функції, то маємо на увазі, що фасилітаційний потенціал майбутнього вчителя, згідно з концепцією М. Казанжи, містить уміння емоційно вплинути на іншу людину, створити гарну емоційну атмосферу, знання у сфері міжособових відносин, уміння дати цінні поради, показати можливі виходи з певної ситуації, уміння змусити себе зробити щось для іншої людини, здатність до активної допомоги іншим, бажання сприяти людям, здатність здійснювати розвивальний вплив на інших людей [14, с. 181–182].

Дослідники І. Авдеева та К. Шевченко виокремлюють низку характеристик педагогічної фасилітації, серед яких:

- співпраця, що передбачає взаємодію викладача зі студентами та студентів між собою на основі розуміння й підтримки, а також організацію діяльності та спілкування з метою конструктивного розв'язання проблемних завдань;

- власна позиція, коли кожному учаснику взаємодії гарантується право на особисту думку та позицію, що водночас передбачає щире зацікавлення у поглядах інших і відсутність нав'язування власної точки зору;

- індивідуальність та рівність, які полягають у визнанні кожного суб'єкта як унікальної особистості, рівноправної у вияві своєї індивідуальності;

- саморозкриття, за якого фасилітатор педагогічно виважено й відкрито демонструє власні почуття та емоційні переживання, тим самим усуваючи психологічні бар'єри відчуження між учасниками взаємодії;

- залученість кожного до спільної діяльності (партисипативність), що виражається у спільній організації діяльності студентів разом із педагогом,

колективному ухваленні рішень щодо форм, способів і правил взаємодії, а також у спільній відповідальності за ці рішення;

– організація простору, яка у фасилітативному форматі дозволяє вільно встановлювати зоровий контакт, здійснювати спільні дії, обмінюватися як вербальними, так і невербальними сигналами та емоційними станами, забезпечуючи тим самим зворотний зв'язок і взаєморозуміння.

Досліджуючи проблему розвитку вмінь фасилітації соціального педагога у професійній діяльності, І. Литвин виділяє певні ролі фасилітатора, до яких зараховує посередницьку (надання допомоги групі у виконанні завдань, вирішення проблем щодо досягнення взаємодії, згоди між учасниками при виконанні дій та підвищення мотивації вихованців до виконання діяльності у присутності інших; сприяння полегшенню прийняття групових рішень щодо обстоювання прав підопічних; залучення учасників до розкриття особистісного потенціалу; налагодження нових зв'язків та сприяння їм), учителя соціальних умінь (спілкування та самообслуговування, вирішення конфліктів), консультанта (орієнтація на самодопомогу в подоланні життєвих негараздів, на здатність самостійно вирішити власну проблему) та помічника в реалізації дитячо-юнацьких ініціатив (підтримка соціальної активності та ініціативності) [19, с. 20].

Наукові дослідження І. Кубаревої та М. Поліщук-Ба зосереджені на питаннях фасилітативної діяльності викладача, у межах яких сформульовано основні вимоги до ефективного викладача-фасилітатора [18]. Зокрема, такий педагог спрямовує освітній процес передусім на залучення студентів до обговорення та пошуку творчих підходів; добре розуміє механізми групової динаміки й уміє врівноважувати емоційні коливання всередині групи; володіє широким арсеналом методів, прийомів і засобів фасилітації. Крім того, він здатен адаптувати фасилітативні технології до специфіки конкретної навчальної групи, виявляє високий рівень міжособистісного спілкування та вміння управляти груповими процесами; відзначається розвиненими комунікативними компетенціями, а також глибоко розуміє принципи рефлексивної практики та

здатний їх ефективно застосовувати.

Як зазначає Т. Сорочан, педагог-фасилітатор, тобто учитель, який опановував фасилітативну компетенцію, є фахівцем, який здатний бути провідником змін учасників освітнього процесу, мотивувати їх до особистісного розвитку й забезпечувати необхідні для цього умови [25].

На думку С. Березки, фасилітатор виступає лідером групи, який займає при цьому нейтральну позицію: він не ухвалює рішення замість учасників, а лише сприяє тому, щоб вони самостійно ідентифікували проблему та через конструктивну взаємодію були мотивовані до її розв'язання. Разом із тим, коментуючи позицію цього дослідника, варто зазначити, що педагог, зовні демонструючи нейтральність і толерантність до поглядів учнів, має водночас контролювати, аби прийняте ними рішення мало соціально значущий характер, а за потреби здійснювати ненав'язливу, «м'яку» корекцію їхніх поглядів та дій [4, с. 6].

У дослідженні О. Микитюк визначено ключові вміння, що характеризують діяльність учителя-фасилітатора. Зокрема, це:

- вміння уважно слухати, спостерігати та запам'ятовувати як перебіг навчальних подій, так і особливості поведінки учнів;
- здатність налагоджувати просту та продуктивну комунікацію між членами навчальної групи;
- вміння аналізувати й коригувати дії вихованців, діагностувати та заохочувати ефективні (і відповідно коригувати неефективні) форми поведінки;
- сприяння формуванню моделей ефективної поведінки та забезпечення зворотного зв'язку між учасниками навчального процесу без використання «оборонних» чи «наступальних» стилів спілкування;
- здатність виявляти й активізувати конструктивні моделі поведінки у внутрішньогруповій взаємодії, а також стимулювати їх під час міжгрупової роботи;

– уміння викликати довіру в учнів, проявляти терплячість, справедливість та дотримуватися нейтральної позиції у процесі оцінювання їхньої діяльності [21, с. 88].

Таким чином, функція вчителя-фасилітатора вимагає від нього зміни ролей (див. табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Зміна від	Зміна до
Викладання предмету, де вчитель – носій знань	Фасилітації процесу навчання (пропонує виклики, показує дорогу у світ)
Центрального фокусу на вчителеві	Центрального фокусу на тому, хто навчається
Розповідання	Запитування
Класних кімнат	Просторів для навчання, навчальної спільноти
Боязні помилок	Ставлення до помилок як до можливості навчитися та вирости
Індивідуальних успіхів учня	Спільних успіхів
Конкуренції	Співпраці
Фокусування на навчальних результатах (математика, читання)	Розвиток індивідуальних компетентностей, а також соціальних і емоційних навичок

Близькою до нашого трактування змісту фасилітаційної спрямованості вчителя є наукова позиція Т. Осипової [22], яка розробила концепцію підготовки сучасного педагога у закладі вищої педагогічної освіти передусім як наставника для учнів. Дослідниця підкреслює, що саме рольова позиція вчителя-наставника об'єднує й водночас уточнює поширені сьогодні моделі педагога як коуча, тьютора, медіатора та фасилітатора. На думку Т. Осипової, педагог-наставник є передусім «людиною, яка допомагає». Авторка також зазначає, що у християнській традиції підтримки та взаємодопомоги виділяють два рівні допомоги – милостиню духовну та милостиню тілесну [22, с. 65].

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї теми, а також практичний досвід педагогічної діяльності дозволили визначити найважливіші іміджеві риси вчителя-фасилітатора початкових класів:

Педагогічна гуманність – це інтегральна риса особистості педагога, сукупність характеристик, що виявляються у доброзичливому ставленні до дітей, їхніх батьків та колег; вона ґрунтується на глибокій повазі, розумінні й прийнятті всіх учасників освітнього процесу.

Духовність – інтегративна якість педагога, що поєднує високий рівень професійної компетентності зі світом його духовних цінностей, світоглядом, морально-етичними ідеалами та особистими смислами.

Безумовне прийняття дитини такою, якою вона є, з опорою на її позитивні якості та сильні сторони.

Емпатія – здатність педагога ототожнювати себе з учнем, ставати на його місце, розділяти його інтереси, турботи, радощі та прикроці, бачити проблеми очима дитини та співпереживати їй. Це супроводжується прагненням допомогти. Як зазначав В. Сухомлинський, одне з ключових завдань педагога – «пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується вихованець».

Комунікабельність – уміння налагоджувати міжособистісне спілкування, вести діалог і переговори, встановлювати контакт з усіма учасниками освітнього процесу на принципах демократії та рівноправності.

Емоційний інтелект – здатність вчителя усвідомлювати власні емоції та розуміти почуття інших людей, а також ефективно управляти своєю емоційною сферою.

Педагогічна рефлексія – схильність до самоаналізу, критичного осмислення власного досвіду, прагнення до самовдосконалення та особистісного зростання. Саме рефлексія допомагає педагогу бути гнучкішим у плануванні уроків, враховуючи реальні комунікативні потреби та психологічні особливості учнів, що є основою реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчанні.

Отже, сьогодні існує актуальна вимога у зміні ролі педагога, тобто із

наставника, який домінує у спілкуванні з учнями, він має перетворитися в фасилітатора, який допомагає й підтримує процес пізнання школярів, сприяє розвитку навчальної мотивації, набуття ними знань, умінь, творчого досвіду на основі розвитку стійких мотивів навчання, заохочення й ініціативи, висування власних ідей та цілей у контексті формулювання загальної освітньої мети.

Фасилітативна компетентність розглядається як інтегративне особистісне утворення майбутнього педагога, яке відображає рівень його здатності та готовності сприяти розвитку особистісного потенціалу учнів як активних суб'єктів пізнавальної діяльності, що досягається завдяки особливому стилю їх взаємодії. Як і будь-яке інтегративне особистісне утворення, фасилітативна компетентність має складну структуру, до складу якої входять мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний та афективний компоненти. (рис. 2.17).

Рис. 2.17 Компоненти фасилітативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів

Важливою складовою фасилітативної компетентності є мотиваційний компонент, що виявляється в усвідомленні потреби в оновленні освіти через зміну ролі педагога – від носія та передавача знань до фасилітатора освітнього процесу. Це передбачає перегляд підходів до організації як власної професійної діяльності, так і навчальної активності учнів, з акцентом на досягнення тривалих результатів у навчанні, саморозвитку та самореалізації, а також наявність позитивної мотивації до здійснення фасилітуючої ролі [15].

Мотиваційний компонент фасилітативної компетентності вчителя початкових класів є однією з провідних складових його професійної діяльності. Завдяки фасилітативній компетентності педагог здатен створювати умови для активного, самостійного та особистісно орієнтованого навчання, а також підтримувати інтерес учнів до здобуття знань, співпраці й саморозвитку. До мотиваційного компонента належить внутрішня мотивація – прагнення педагога до підвищення якості навчального процесу в початковій школі, професійного вдосконалення та зростання власної компетентності. Це дозволяє йому стати прикладом для дітей і позитивно впливати на розвиток їх мотивації до навчання.

Когнітивний компонент включає знання щодо сутності фасилітації, її ціннісно-акмеологічних, андрагогічних та синергетичних основ, а також розуміння рушійних чинників освітнього процесу й технологій фасилітативного навчання [15]. Цей компонент охоплює поінформованість учителів про механізми фасилітативної взаємодії з учнями, основні принципи фасилітативного спілкування та способи створення безпечного й підтримувального навчального середовища у початковій школі.

Когнітивний компонент фасилітативної компетентності майбутнього вчителя відіграє ключову роль, оскільки надає необхідні знання та інструменти для організації пізнавальної діяльності учнів, ефективного управління освітнім процесом і створення сприятливих умов для засвоєння знань. У його основі – професійна обізнаність, що охоплює глибоке знання навчального предмета, а також педагогічні, психологічні й методичні засади викладання. Учителю

важливо розуміти, як саме відбувається процес сприйняття й обробки інформації, які навчальні стратегії є найбільш результативними залежно від контексту, і як ці знання застосовуються для вдосконалення освітнього процесу в початковій школі.

Операційно-діяльнісний компонент фасилітативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів передбачає оволодіння навичками та вміннями застосовувати технології фасилітуючого навчання. Його основу складають принципи, що передбачають розуміння освітніх потреб учнів, стимулювання їхнього особистісного досвіду через використання синергетичних організаційних форм і методів, які активізують пізнавальну діяльність школярів [14].

Цей компонент охоплює конкретні дії, прийоми й методи, за допомогою яких педагог буде ефективний освітній процес. Він орієнтований на впровадження практичних умінь і технологій, що забезпечують активне залучення учнів до навчальної діяльності та сприяють формуванню їх ключових компетентностей.

Рефлексивний компонент фасилітативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів полягає у здатності критично осмислювати й аналізувати власну навчальну, квазіпрофесійну та професійну діяльність у контексті фасилітуючого навчання. Він передбачає свідомий контроль за результатами власної професійної діяльності, вміння оцінювати свою роль у навчальному процесі, розуміти мету, зміст, методи й наслідки власних дій. Важливо також здатність творчо переосмислювати та вирішувати проблемні ситуації, що виникають у педагогічній практиці [8].

Афективний компонент фасилітативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів характеризується наявністю емоційно-позитивного налаштування на взаємодію з учнями. Його ключовими якостями є здатність до емпатії та сенситивність – тонке відчуття емоційного стану учнівського колективу. Цей компонент відображає емоційний вимір педагогічної взаємодії, що сприяє створенню довірливої, підтримувальної й емоційно безпечної

атмосфери в освітньому середовищі. Афективний аспект має вирішальне значення для формування мотивації учнів, забезпечення їхнього психічного комфорту й розвитку соціально-емоційних навичок. Основу цього компоненту складають емоційний інтелект і емпатія вчителя. Педагог повинен не лише вміти розпізнавати, усвідомлювати й керувати власними емоціями, а й бути здатним розуміти внутрішній стан учнів, реагувати на їхні емоційні сигнали та співпереживати. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє ефективно підтримувати дітей, особливо в умовах стресу чи конфлікту, що є необхідною умовою для успішного фасилітативного навчання.

Таким чином, формування фасилітативної компетентності майбутнього педагога стає можливим завдяки поєднанню теоретико-методичної підготовки до здійснення фасилітуючої діяльності в освітньому процесі та створенню умов для гуманістично спрямованого педагогічного спілкування. Це, у свою чергу, сприяє розвитку у майбутніх вчителів ціннісних орієнтацій, заснованих на прагненні до істинності, відкритості, емпатії та конгруентності у взаємодії.

Відзначимо, що в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до фасилітуючої взаємодії з учнями доцільно дотримуватися таких педагогічних принципів:

- гуманізації – передбачає орієнтацію освітнього процесу на всебічний розвиток особистості учня (психологічний, соціальний, духовний, інтелектуальний і культурний). Він реалізується шляхом особистісно зорієнтованого навчання та створення комфортного психологічного середовища у початковій школі;

- індивідуалізації та диференціації, що передбачають врахування унікальних особливостей, інтересів і нахилів кожного учня. Вони сприяють створенню умов для розкриття творчого потенціалу молодших школярів;

- оптимізації, що полягає у виборі найбільш ефективних методів, форм і засобів фасилітації, що дозволяють досягти високих результатів з мінімальними витратами часу й зусиль. Це забезпечує ефективність освітнього процесу з урахуванням конкретних умов і потреб учнів;

– демократизації – втілюється у партнерській взаємодії між учителем і учнями, заснованій на повазі, співпраці та визнанні рівноправності. Учні виступають активними учасниками навчання, співавторами власного розвитку й самовдосконалення;

– емоційності, що сприяє формуванню позитивного емоційного середовища завдяки використанню яскравого, образного матеріалу, цікавих прикладів, різноманітної наочності й виразного мовлення.

– педагогічного оптимізму, що означає віру в потенціал кожної дитини, орієнтацію не лише на її теперішні досягнення, а й на майбутні можливості. Учитель допомагає учням відкривати та розвивати їхні творчі здібності, підтримуючи суб'єктно-суб'єктну взаємодію, що сприяє глибшому емоційному та особистісному зростанню. У таких умовах забезпечується фасилітативна підтримка учнів у їхньому особистісно-творчому розвитку.

Слід зазначити, що для формування ціннісного ставлення майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності й бажання реалізовувати професійну практику на принципах фасилітаційної взаємодії нами активно використовуються різні методи підготовки, зокрема такі інтерактиви як брейнштурмінги (наприклад, «Характерні ознаки фасилітаційної взаємодії», «Місія вчителя в сучасному суспільстві», «Формування фасилітаційної компетентності в умовах НУШ»), круглі столи («Як стати професіоналом у педагогічній діяльності», «Чи можливо бути кваліфікованим учителем НУШ без фасилітаційних умінь?», «Психологічний портрет учителя»), лекції за методикою перевернутого класу та практичні заняття («Фасилітації у роботі сучасного педагога», «Фасилітатор як ключова позиція сучасного педагога», «Фасилітація в моєму професійному житті»), а також різні ділові ігри та тренінги. Студенти аналізують проблемні педагогічні ситуації, що дозволяє їм зрозуміти суперечності між бажаним і реальним рівнем готовності до фасилітаційної взаємодії з учнями.

З навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності «Початкова освіта» на практичних заняттях надається перевага таким формам та видам роботи:

- рефлексивні есе «Місія сучасного вчителя», «Педагогічний контекст фасилітаційної взаємодії у сучасній школі», «Гуманістичний маніфест третього тисячоліття»; «Учитель – як суб'єкт фасилітаційної педагогічної взаємодії»;
- серія аутотренінгових вправ «Педагогічні техніки сучасного вчителя», «Психотренінгові технології саморозвитку вчителя початкових класів»;
- аналіз педагогічних ситуацій.

Важливу роль у розвитку фасилітаційної компетентності майбутніх учителів початкових класів відіграє вивчення освітньої компоненти «Естетотерапія». Мета навчальної дисципліни – опанування студентами теоретико-методологічними основами створення сприятливого емоційного середовища в початковій школі шляхом використання терапевтичного потенціалу педагогічних засобів впливу (казки, гри, мистецтва (літературного, образотворчого, театрального, музичного, кіно-, фото мистецтва), природи, соціуму) з метою розкриття творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу [28].

Однією із ефективних естетотерапевтичних технологій розвитку в здобувачів освіти фасилітаційної компетентності є, на нашу думку, казкотерапія. Надаючи казці особливого значення у вихованні, розвитку та формуванні особистості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, В. Сухомлинський виокремлював у цьому процесі два головні напрямки: естетичний та патріотичний. Так, він підкреслював: «Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань» [26, с. 177]. Окрім цього, педагог наголошував на патріотичній складовій: «Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [там само].

Особливу увагу на практичних заняттях з теми «Педагогічні основи казкотерапії» надається складання студентами дидактичних казок. Особливості їх використання в освітньому процесі початкової школи виявляються у наступному: по-перше, вони створюються вчителями для подачі навчального матеріалу; по-друге, застосовується прийом оживлення абстрактних понять (цифр, звуків, літер, знаків арифметичних дій тощо), що дозволяє сформувати уявний казковий світ, у якому ці символи існують; по-третє, у вигляді казкових сюжетів можуть подаватися завдання, які має розв'язати учень. Сучасні науковці пропонують такий порядок побудови дидактичної казки-завдання:

- вступ до казкової країни, де мешкає оживлений символ, опис його характеру, звичок і життя в цій країні;

- порушення гармонії: у ролі деструктивного чинника можуть виступати негативні персонажі (дракон, Кощій), природні катаклізми (буря, злива) або емоційні труднощі (нудьга, смуток, самотність);

- звернення до дитини з проханням допомогти: щоб врятувати країну, потрібно виконати певне навчальне завдання.

Також розвитку фасилітативної компетентності майбутніх учителів початкових класів сприяє епістолярна терапія. Це метод естетотерапевтичної підтримки дітей (студентів) шляхом написання листів. Використання даної техніки спрямоване на емоційний розвиток особистості, формуванню навичок самовираження, а також розвитку навичок письмового мовлення. Основні цілі епістолярної терапії в початковій школі: розвиток емоційного інтелекту (молодші школярі вчать називати та описувати свої емоції, розрізняти емоції інших людей, екологічно реагувати на емоції інших); покращення комунікативних навичок (написання листів тренує вміння спілкуватися в письмовій формі); зниження тривожності та стресу (вираження думок на папері допомагає впоратися з внутрішніми переживаннями); психокорекція поведінки (через листи діти можуть краще усвідомити свої вчинки та їхні наслідки); розвиток дрібної моторики рук.

Студентам пропонується написати лист на таку тематику: «Листи до себе в майбутньому», «Мій лист вдячності», «Листи до казкових героїв», «Листи до вчителя чи батьків», «Листи-відповіді від дорослих» (рис. 2.18). Виконання таких творчих завдань сприяє формуванню в студентів цілей та самоусвідомлень, розвитку фантазії та емоційного відгуку, створенню особливої емоційно сприятливої атмосфери відкритості та довіри.

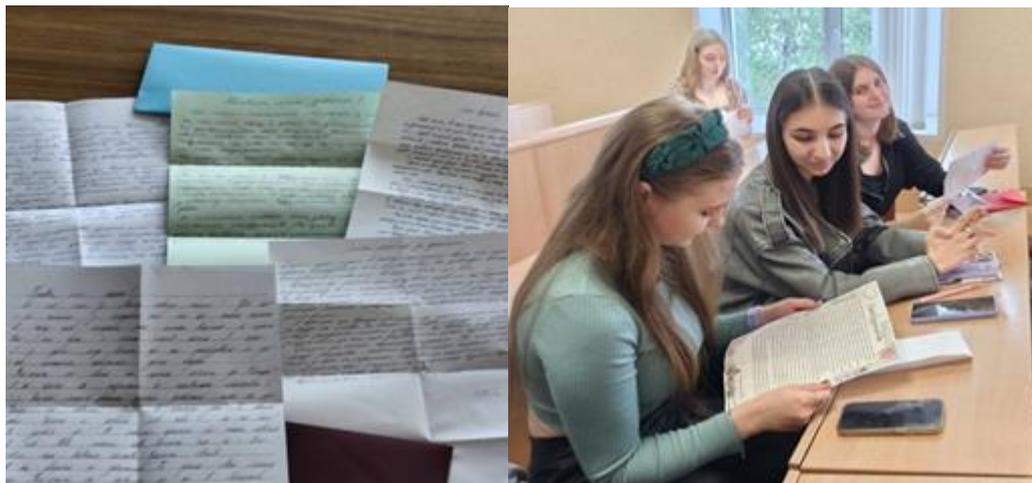

Рис. 2.18 Епістолярна терапія (фото)

Робота з листом у рамках епістолярної терапії може бути реалізована через різноманітні методи, які адаптуються до віку та потреб учнів початкової школи. Основні методи роботи з листом в контексті епістолярної терапії:

– Лист собі (в минуле або майбутнє). Мета: розвиток саморефлексії та самоусвідомлення. Зміст завдання: «Напиши лист самому собі, яким ти був у першому класі», або «Що б ти хотів досягти в четвертому класі?»

– Лист улюбленому герою. Мета: розвиток фантазії, емоційного контакту з позитивними моделями поведінки. Зміст завдання: «Напиши лист Світлячкові, який навчив тебе не боятися темряви».

– Лист до образу (страху, проблеми, мрії). Мета: зовнішнє проєктування внутрішніх переживань. Зміст завдання: «Напиши лист своєму страху перед контрольною. Що ти йому скажеш?»

– Лист вибачення. Мета: формування емпатії, відповідальності, моральних якостей. Зміст завдання: «Напиши лист однокласнику, якого ти випадково образив/ла».

– Лист подяки. Мета: розвиток позитивного мислення та вміння цінувати допомогу. Зміст завдання: «Напиши лист подяки вчителю, другу або навіть своєму пеналу».

– Лист-щоденник (серія листів). Мета: фіксація змін у стані, подіях, відчуттях протягом часу. Форма проведення: регулярне (наприклад, щотижневе) написання листів від себе до себе.

– Лист-відповідь. Мета: розвиток діалогу, рефлексії, вміння бачити іншу точку зору. Зміст завдання: учень отримує лист (від героя, вчителя або анонімного автора) й пише відповідь.

Окреслені методи доцільно використовувати як у груповій, так і в індивідуальній роботі. Разом зі студентами приходимо до висновку, що в даній діяльності важливо підтримувати дітей, не оцінюючи граматику, а звертаючи увагу на щирість і глибину висловлювань.

Розвитку фасилітативної компетентності майбутнього вчителя сприяє впровадження фототерапевтичних технік. Фототерапія – це естетотерапевтична технологія, яка використовує фотографії (створення, перегляд, обговорення) як засіб для розвитку емоційної сфери, комунікативних навичок і самосвідомості у дітей/студентів [28]. Основні функції фототерапії в освітньому процесі: розвиток емоційного інтелекту (здобувачі освіти вчать розпізнавати та виражати свої емоції та визначати емоційний стан інших людей); підвищення самооцінки – через позитивне зображення себе та своїх досягнень; формування навичок рефлексії – через обговорення своїх чи чужих фото; соціалізація (діти/студенти краще розуміють себе та інших через фотоісторії).

Розвитку емпатійних здібностей майбутніх педагогів сприяє використання таких фототерапевтичних технік, як: фотоколажі «Мій найкращий день», «Коли я щаслива/ий» (створення колективної або індивідуальної роботи з тематичними фото (із журналів або власними); «Фото з минулого» (перегляд фото з дитинства

або з різних подій, обговорення змін, емоцій, асоціацій, в результаті чого відбувається розвиток самоусвідомлення); «Фотоісторії» (створення міні-альбому чи серії фото з коментарями на теми: «Мій день», «Моя родина» тощо) (рис. 2.19).

Рис. 2.19 Фототерапевтична техніка «Щасливі моменти мого життя» (фото)

Отже, впровадження технології формування фасилітативної компетентності сприяє стимулюванню пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів, розширенню їх можливостей в опануванні професійно-педагогічної майстерності, а також сприяє гнучкому використанню різноманітних інноваційних форм, методів і прийомів для підвищення ефективності педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдєєва І. М. Принципи педагогічної фасилітації. К. : Главник, 2015. Наукові записки Інституту психології ім Г.С. Костюка АПН України: вип. 26 у 4-х т./ За ред. С.Д. Максименко. Т.1. 2015. С. 24–28.
2. Авдєєва І. М. Фасилітація особистісного розвитку хронічно неуспішних молодших школярів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2. С. 1–7.

3. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://eslovnyk.com/search>.

4. Березка С. В. Педагогічна фасилітація у ЗВО : теоретичні аспекти підготовки особистості викладача. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4, Т. 2. С. 5–9.

5. Близнюкова О. М. Соціально-психологічні чинники фасилітації розвитку особистості підліткового віку : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05. Сєверодонецьк, 2018. 203 с.

6. Бочкарьова Н. С. Розвиток гуманістичних ідей Карла Роджерса в сучасній педагогічній думці України. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 4. С. 20.

7. Волошко Г. Фасилітаційний підхід у діяльності викладача як сучасний напрям реформування вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. №9 (63). С. 12–15.

8. Галіцан О. А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: автореферат дис..... наук. ступеня канд.. пед.. наук. спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2010. 21 с.

9. Гельбак А. Розвиток комунікативних навичок підлітків засобами фасилітаційного впливу : дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2010. 186 с.

10. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

11. Горбенко С. С. Формування педагогічно доцільних відносин між учителем і учнями в процесі гуманізації музичного виховання. *Науковий часопис. Теорія і методика мистецької освіти*. 2013. Вип. 14. С. 167–171.

12. Гура Т. В. Педагогічна фасилітація – механізм розвитку лідерського потенціалу студентів в умовах технічного університету. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2014. № 3. С. 32–44.

13. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

14. Казанжи М. Й. Фасилітація в підготовці фахівців соціономічного профілю. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 3 (37). Ч. 1. С. 31–42.

15. Коломійченко С. Ю. Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 223 с.

16. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія».К., 2004. 20 с.

17. Кошечко Н. Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник КНУ імені Т. Г. Шевченка. Педагогіка*. 2018. № 2 (8). С. 24–29.

18. Кубарева І.В., Поліщук-Ба М.Ю. Фасилітація у навчальному процесі: особливості та передумови імплементації. Інновації в бізнес-освіті : збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 18. 11. 2016 р., м. Київ / редкол.: О.В. Востряков (голова) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2016. С. 49–51. URL: <http://ibe.kneu.org>

19. Литвин І. М. Розвиток умінь фасилітації соціального педагога у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2015. 302 с.

20. Лук'янчук Н. В. Фасилітаційний супровід розвитку комунікативної обдарованості в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 250 с.

21. Микитюк О. М. Формування фасилітаційного середовища у процесі проведення тренінгів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в освітньому просторі інституту післядипломної педагогічної освіти. *Здорова школа: аспекти моніторингу : навчальний посібник для слухачів системи післядипломної педагогічної освіти*. Львів : Кольорове небо, 2013. 122 с.

22. Осипова Т. Ю. Педагогічне наставництво в аспекті полісуб'єктного підходу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 61–66.

23. Просіна О. Фасилітація як інноваційна технологія в навчально-виховному процесі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 40. С. 224–229.
24. Роджерс К. Міжособистісні відносини в фасилітації навчання. Режим доступу <http://www.trialog/library/scipubl/rogers100.html>
25. Сорочан Т. М. Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти. *Освіта на Луганщині*. 2004. №2 (21). С. 8–11.
26. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. К. : Рад. школа, 1977. Т. 3. 669 с.
27. Фасилітація. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
28. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика : монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. 404 с.
29. Фісун О. В. Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі*. 2019 № 2. С. 385–391.
30. Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 240 с.
31. Шевченко К. О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 258–263.